

ОГЛЕДИ ИЗ СРПСКЕ СИНТАКСЕ

Милош Ковачевић, *Огледи из српске синтаксе*,
Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2009.

Отворимо ли богату досадашњу научну и граматичку литературу чији је предмет синтакса српског стандардног језика остаћемо ускраћени за многе одговоре на само успут дотакнуте и недовољно појашњене теме ове области. Постојеће нејасноће у вези са питањима синтаксе расветљава на потпуно нов начин и са новим научним решењима Милош Ковачевић, аутор књиге „Огледи из српске синтаксе“. Знајући да у процесу комплексних лингвистичких истраживања јасно постави границу међу суштаственим и мимогредним, како у досадашњим књигама аутор образлаже разлику између научног и осталог што је у вези са научним процесом, 12 радова ове публикације можемо оправдано сврстати у прву групу, дакле, у праве научне текстове.

Књига је објављена почетком 2009. године као издање Друштва за српски језик и књижевност Србије, у оквиру едиције Књижевност и језик. Садржи 210 страна, а радови су подељени у три тематске целине према пољу изучавања, како аутор и сам каже, „трију синтаксичких области, на које се традиционално синтакса и дјели: 1) синтакси падежа, 2) синтакси реченице, и 3) синтакси глаголских облика“ (стр. 7).

Подсећајући да се суперлативно значење остварује придевом у морфолошкој форми суперлатива или морфолошкој форми компаратива, Ковачевић истиче да је предмет уводног рада „анализа изражавања суперлатива трима изразито експресивним синтагмама“ (стр. 12). Занимљиво је да те синтагме не садрже ни суперлативне, ни компаративне облике придева или прилога, већ су настале „редупликацијом или именичких лексема, или пак придјевских лексема у облику позитива“ (стр. 24). Као примере таквих синтагми аутор наводи реализације у форми инструментала са предлогом *над* и генитива без предлога: *мајстџор над мајстџорима*, *улов свих услова*. Када су у питању придевске синтагме истакнут је њихов састав: на првом месту је неизведени придев, а други део заузима изведеница (*йун йунцайи*, *сам самцийи* и др.)

Други рад првог тематског круга бави се конструкцијама савременог српског језика, и то само оних форми којима се исказује градација у оквиру суперлатива. „Нужан морфолошки услов остварења такве конструкције јесте присуство суперлатива придјева или у поређеници или у поредбеници“ (стр. 28). Наводећи бројне примере из новина и књижевноуметничких дела, Ковачевић доказује постојање и релативне и апсолутне компарације. Појава градирања у оквиру суперлатива илустрована је реченичним и синтагматским конструкцијама. У домену синтаксе падежа је и трећи рад у чијим редовима се указује на занимљиву појаву декомпоновања заменица, а коју су многи истраживачи до сада испитивали у категорији глагола и именица. Црпећи примере из новинарског стила стандардног српског језика, аутор показује могућност декомпоновања и показних заменица „у одређеним синтаксичко-семантичким условима“ (стр. 41). Важно је напоменути да оваква језичка тенденција у литератури још нема потврду. Доказ за могућност декомпоновања показних заменица *ово* и *што* Ковачевић представља кроз модел глаголске синтагме с глаголом комуникације, претпостављајући постојање *шеме* као архисеме за наведену глаголску врсту. На тај начин, показна заменица добија функцију атрибута уз именицу *шема* што препознајемо у једном од наведених примера: *Разговарали смо о овоме* → *Разговарали смо на ову шему // о овој шем* (стр. 47).

Нове аспекте сагледавања већ познатих језичких реализација аутор показује следећим радом разматрајући питање које је уједно и назив рада: „Могу ли приједлози *од* и *до* бити синоними“. Аутор не изоставља подсећање да су у свом основном значењу предлози *од* и *до* заправо антоними, али додаје да се њихова синонимија реализује „на подлози њиховог антонимског значења“ (стр. 49). Наведене ставове потврђује примерима најчешће из публицистичких текстова у којима је могуће употребити или један или други предлог: *Она је била на два џема од / до побједе у шоме мечу*. (стр. 59). Закључујући овај рад, а тиме и први тематски план, сагледава се као главни критеријум управо онај који припада семантичкој равни, па ћемо избором одређеног предлога изразити исти размак, али посматран са различитих позиција, дакле, једном окренут ка циљу, а други пут од циља.

Питањима која се тичу сложене реченице аутор посвећује за ову прилику два рада. Радом „Сложене реченице с везницима на почетку и зависне и главне клаузе“ Ковачевић исцрпним потврдама из српског књижевног језика запажа да се „у свим случајевима у којима корелативни однос чине зависни и независни везник“ такав однос у ствари негира. На стварање привида о реализацији корелације везника зависне и независне клаузе, чија могућност ни системски

не постоји, аутор наводи јављање партикула *и*, *ни* и *већ* у иницијалној позицији у оквиру главне клаузе: *Док смо славили Васкрс сина Божјеџ, ни ђаволови синови нису дангубили* (стр. 83). При анализи зависносложених реченица Ковачевић закључује да су остварљиве само оне са зависним везницима на почетку обе клаузе.

Следи други рад у којем се аутор бави значајем интензификатора за концесивну интерпретацију зависних реченица. Након исцрпних анализа закључује се да је у концесивној зависној реченици интерпретација на семантичком пољу „потпомогнута партикулама интензификаторског типа“ (стр. 103). У зависности од улоге коју остварују у концесивној реченици, Ковачевић партикуле дели на: обликотворне партикуле, верификативне партикуле и плеонастичке партикуле.

Радовима најбогатији трећи део књиге, који обухвата синтаксу глаголских облика, отвара анализа посвећена употреби футура II у простој реченици. За разлику од досадашњих научних ставова у вези са употребом футура II, који се могу пронаћи у многим граматицама где се наводе углавном примери његове употребе у зависним реченицама, аутор истражује и друге могуће аспекте. Посматрајући два модела просте реченице долази се до следећих закључака. Први модел, „упитно-одричне *да*-реченице којима се изражава модална прошла нежељена радња (тип: *Да не буде куда ушекао с оним новцима?*)“ (стр. 116), како објашњава аутор, не може се сматрати простим реченицама, јер су оне сажете зависносложене реченице. Друга анализирана могућност употребе футура II у простој реченици постаје реализована у реченицама са модалним прилогом *можда* који је нужан и довољан услов (тип: *Можда и он суиџра буде дошао на ушакмицу*)“ (стр. 117). Сматрајући да прави синоними не постоје, почетак наслова наредног рада потврђује оправдани избор термина конкурентност, а како аутор додаје, „у значењу релативна синонимност“ (стр. 121). Након разматрања специфичности сваког од трију бинарних међуодноса перфективног презента и оба футура, Ковачевић примерима доказује тврдњу да „у српском књижевном језику само уз модални прилог *можда* могућа је употреба перфективног презента у вриједности футура I у простој реченици“ (стр. 134). Као неизбежан услов еквивалентности наведених глаголских облика у простој реченици, аутор издваја употребу модалног прилога *можда*, често и партикуле *(н)и*. Интересантну научну перспективу у примерима и приступу представља девети по реду рад који доноси новине у посматрању међуодноса футура I и футура II имперфективних глагола. Будући да је језички осећај говорника за употребу имперфекта ослабљен, готово нестабилан до губљења, аутор показује на примерима супстандардног језика све чешћу употребу наведеног глаголског облика

у функцији деиктичке партикуле. Наиме, задржавајући непромењену форму *беше*, имперфект глагола *бити* у поменутој функцији упућује на прошле радње које живе у сећању саговорника.

Дотичући питање које је занимљиво расветлити из синтаксичког, творбеног или лексиколошког угла, Ковачевић у претпоследњем раду већ насловом читаоца гони на запитаност: „Мора ли облик *мора* увијек бити глагол“? Одгонетајући, у научно постављеном плану, проблематику дефинисаног задатка, аутор полази од поставки у бројним граматикама и речницима у којима се дати облик „готово безизузетно сматра безлично употријебљеним модалним глаголом“ (стр. 165). Али, детаљне анализе доносе потпуно нов категоријални приступ овој лексеми. Наиме, Ковачевић доказује да је „глаголски облик *мора* у значењу вјероватноће у реченицама типа *Мора да је он већ дошао* изгубио категоријално својство глагола и постао модални прилог, односно модална партикула“ (стр. 169).

Затварајући озбиљну монографију, последњи рад се у извесном смислу надовезује на претходни тиме што се наставља за тражењем нових глаголских облика који могу добити и заправо добијају вредност модалних речи. Аутор указује на изостављање досадашње граматичке и речничке литературе која је занемарила да одређене глаголске облике који конверзијом постају модалне партикуле постави на место које им доказано припада. Све радове публикације обједињује анализа у којој се преплићу граматички, логички и стилистички критеријуми спроведени на богатом корпусу савременог српског језика.

Успевајући да делом и радом потврди и подстакне борбу за очување српског стандардног језика, професор Ковачевић показује да су лингвистици као науци, а посебно синтакси, семантици и стилистици, као њеним дисциплинама, изузетан допринос прецизно и методолошки доследно вођена истраживања. Управо прегледношћу, концизношћу и новим могућностима сагледавања лингвистичких питања савременог стања српског језика, и што је најважније – сасвим новим одговорима на до сада поменута питања у граматикама и речницима. Имајући у рукама дело овакве врсте, у којем су на другачији начин, и тематски, и резултатима постигнути високи домети научног рада, спознајемо да је сфера хипотетичног преточена у форму доказаног и потврђеног. Мрежа разрешених актуелних питања српског књижевног језика коју нам дарује Милош Ковачевић представља изузетан допринос досадашњој лингвистичкој науци и литератури, незаобилазну станицу проучаваоцима језика, узоран пример писања научних радова студентима свих нивоа студија, а истовремено је несумњиви отворени подстрек будућим смелим научним сазнањима.